

Élni és belakni a világot

François-Xavier Bellamy: *A maradandó. Hogyan léphetünk ki a rossz végtelenből?*

Fordította: Király Béla.

Budapest, 2021, Századvég Kiadó

François-Xavier Bellamy francia eredetiben először 2018-ban napvilágot látott¹ nagyesszéjének újdonsága, hogy miközben napjaink elszabadult haladás- és fejlődéskultusza ellen emel szót, olyan dilemmákat is felvet, amelyeket a modern kor embere élete során nem kerülhet el. Hogyan éljük meg az emberi kapcsolatainkat? Van-e még otthonunk, ahol megpihenhetünk, vagy afféle örök migránsként tehetetlenül vonszoljuk életünk terhét? Hol a határa a lét korlátait meghaladó vágyainknak? Milyen képzeleti konstrukciók szerint gondolkodunk a jövőről? Megannyi kérdés, amelyek már maguk is horgonyt vetnek életünk örült hajszájában, megállásra, körültekintésre sarkallnak.

Induljunk ki a könyv címéből, amely kellően tág értelmű, emellett vonzása, sugárzása van. (Francia eredetiben: *Demeure. Pour échapper à l'ère du mouvement perpétuel.*) Mert ha szavunk van rá, akkor létezik is a maradandó. És ha létezik, akkor van választásunk, nem vagyunk vakon behajítva a haladásnak kikiáltott cél nél-

küli mozgás önjáró malmába. A maradandó – a magyar olvasónak ez a szó *ellenállást*, minden változás ellenében ható állandóságot sugall. Ahol is ez az ellenállás nem akarát, hanem mintegy a természeti rendhez hasonló kiválasztódás. Kilenc fejezetben járja körül a kötet ezt a rend-szerű, mert életünk rendjét, alapját, ugyanakkor célját, vonzását jelentő elvet. A maradandó kifejezés sem fedí le teljesen a vizsgált kérdést, az esszé több helyütt emberi lényeknek, fogódzónak, célnak, értelemnek, otthonnak – ami által a tér belakható –, tartós köteléknek nevezi. Meghatározza életünk mindennapi szervezését, de a történelem és társadalom folyamatait, a politikát, az irodalmat. Választott irodalmi példái megmutatják, hogy az élet mindennapi áramlásában állandóság és változás két egymásnak feszülő ereje működik közre. Ott van ez a természet, de az emberi társadalom rendjében is. És a saját mentális reprezentációinkban úgyszintén.

A kötet olvasásának külön öröme, hogy azokat az értelmezői hagyományokat sem rejti el, amelyeken keresztül ez a kettősség fénytörést kap. Kimutatja, mozgás és állandóság az emberi gondolkodás történetében más-más köntösben, de visszaköszönnek. Ráébredünk, hogy Platon ideatana manapság – a jelenség mögött a lényeg kérdésességében, a felcserélhetőség tét nélküli játékaiban – kevésbé népszerű. Viszont megkerülhetetlen. Az örök áramlás gondolkodói hagyománya is messzire visszavezet. Az állandó mozgás elvét Hé- racleitosz „nem léphetünk kétszer ugyanabba a folyóba” elhíresült mondásától,

1 Ahogy az esszé fordítója, Király Béla a kötet utószavában megjegyzi: Bellamy könyvének hangos sikere volt mindjárt a megjelenés után, több mint 60 000 példány kelt el, és több nyelvre is lefordították. Megkapta érte a Henri-Malherbe-díjat az Írók Szövetségétől és az Aumale-díjat az Institut de France-tól, amelyet a Francia Akadémián adták át. Továbbá Femina-díjjal is kitüntették. Könyvének mondanivalója kapcsán közel 200 előadást tartott szerte Franciaországban egyetemi hallgatók, tanárok, könyvkereskedők, kulturális egyesületek meghívására.

Prótagorasz, Empedoklész örvénylő gondolatfutamain keresztül Arisztotelész nyugodt medrébe tereli. A végtelen világegyetem újkori gondolatát a modern kor válságának előfutáraként ismeri fel. A gondolkodói hagyományokkal való párbeszéd, ahogy a „lét táborával” szembeállítja az „áramlás híveit” teszi izgalmassá a kötetet, és menti meg attól, hogy modern kor jelenségei fölötti szubjektív láttelelet legyen.

A modern kor – állítja az esszé – abban hoz újat az elmúlt korokhoz képest, hogy a folytonos változást, mozgást, úton levést, mint amit egy egyre távolabbi jövő felé repülő nyíl mutat, egyenesen kívánalomnak tünteti fel. (Miközben persze az élethez hozzátartozó változást, mint amilyen az élet végessége, elutasítja.) Számos oka van mindennek, a felgyorsult technikai haladás, a mindent uralma alatt tartó, de őt magát nem kontrollálható piac, életünk színes színtereit egyetlen steril faluvá szűrítő globalizáció. A könyv szerzője azonban – nagyon helyesen – nem az okokat kutatja. Az okok kézenfekvők, és alighanem néhány nagytőkés profithajszolásától nem jutnánk tovább. A miértnél fontosabb az, ami körülvesz bennünket. Amit, ha nem veszünk észre, egyre nagyobb teret szorít ki magának – belőlünk. A fejlődésnek kikiáltott változás hazug optimizmusa, a már keletkezésében szlogenné kopott, az átgondolástól irtózó hangzatos jelszavak. A távolság legyőzésének naiv diadala. „A mozgás, a sebesség világában semmi sincs igazán távol” – szól az esszé egyik mondata. A technika vívmányainak köszönhetően pillanatok alatt bárkivel kapcsolatba léphetünk, ott lehetünk, ahol akarunk. Viszont ha semmi sincs igazán távol, a közelség sem megélhető – érvel később. Ráadásul megélt és elfogadott távolság híján a távolság démonizálódik. Egyre távolabb kerül, a majdani jövő egy soha el nem érhető pontján. Az eposzbéli Gilgameshhez hasonlóan száműzötten keressük a csodanövényt, amit ha meg is találunk, életünk feladásával lenne egyenlő.

A tét ezekben az eszmefuttatásokban nem a technikai változások taglalása, hanem az azokba belebonyolódott ember helyzete. Amikor minden emberi kapcsolatban a távolság legyőzésére teszünk kísérletet – és ezekben a kísérletekben rejlik az emberi élet szellemi volta – a távol egyszerre közel is van. De ugyanígy minden élő kapcsolatban – a széppel, a természetel, művészeti alkotásokkal – nem a távolságot űzzük, hanem a távolságon keresztül pillantjuk meg a közelit. A távolság a közelség feltétele. Egyik esetben sem hajszára sarkall ez a távolság, amely így soha be nem keríthető. Nem kényszerít ki választást a közel és a távol között. Nem úgy, mint napjainkban, amikor a távol csalogató délibábja kedvéért úgy érezzük, el kell dobnunk a közelit.

A kötet miközben az emberekhez és dolgokhoz fűződő kapcsolatokról beszél, a *térről* kialakult képzeivel is szembesíti az olvasót. Azzal mindenképpen, hogy életünkben a tér nem elvont spekulációk terepe, hanem valóságosan megélt. E sorok írójának a neves román filozófus, Andrei Pleșu szavai is eszébe jutnak, ahogy a térköz nevében a pólusokba kövesedő gondolkodás ellenében kínál alternatívát. Ha csak saját mindennapi életünkre nézünk – állítja Pleșu – épp elégszer kerítenek be észrevétlenül olyan szembeállítások, mint anyag-szellem, test-lélek, jó-rossz. A kereső ember számára külön csapdahelyzetet rejt az út térbeli metaforájából adódó *közel-távol* kettősség. Ha hívók vagyunk, azaz a világot a hit természetfölöttiségéből szemléljük, könnyen szembetalálhatjuk magunkat az egyre távolabbi, elérhetetlen dimenziók tapasztalatával. Ha viszont a világot nagyon is evilági céljaink, vágyaink alapján ruházzuk fel értelemmel, talán még inkább ki vagyunk téve a szétszóródás, az értelemnélküliség tapasztalatának. Mindkét esetben ott a kísértés, hogy a világot a közel és távol pólusaiba merevítsük, és ebben a bénító, üres térben hitünk, gondolkodásunk elveszítse termékenységét. „A távolság nevé-

ben közel lenni' – Pleșu könyvének² etikai imperatívusza a jelen kötet egészére is érvényes. Maga Bellamy is elismeri, hogy a látóhatár, a távolság vonzása nélkül mindenfajta erőfeszítés elveszítené hajtóerejét. A lényeg viszont a közelítés, az úton levés tapasztalata. „Az idő nyílként elképzelt mentális reprezentációja intellektuális csapda, amely tagadja a jelen jelenlétét, amikor úgy ábrázolja, mint az előre meghatározott jövő felé haladó, mozgó pontot.” Jövő nem létezik – teszi hozzá. [...] „Csak a jelen létezik a benne lecsapódott múlttal. [...] A jövőnk valójában döntéseink eredménye.” Mert az átmenet, az intervallum felszabadít, a pólusteremtés, a vagy-vagy logika megbénít. Az átmenet teszi lehetővé, hogy kívül kerüljünk önmagunkon, kívül az alany-tárgy viszonylaton, közel viszont a nyelvhez, a képhez, a szimbolikushoz.

A kötet egésze szempontjából különösen fontos a kilencedik fejezet, amely a szavak és a számok közötti különbséget vizsgálja. De jól kell értenünk. A szavakkal is lehet hazudni, a számokkal is lehet szükséges kalkulációkat végezni. Viszont – ahogy állítja az esszé – napjainkban egyre inkább a statisztikák, a kimutatások világát éljük, amikor is a szám nem marad meg a maga eszköz voltában, mivel a tudomány módszereitől kezdve a globális világpiacig mindent a szám, a mennyiség, a kalkulus határoz meg.

Amíg a számszerűség a dolgok birtokba vételén alapul, szavak megneveznek, így a dolgokkal való azonosságot teremtik meg. A szavak birodalma véges, de általuk mégis egy végtelen birodalom nyílik meg,

a kimondható és megosztható „jó végtelen”. A számok birodalma végtelen, de ez a végtelen növekedés, ez a soha le nem zárhatóság „rossz végtelen”. Minden egyéni szint, személyességet kizáró, az embert tehetetlen szolgaságba, a mesebeli csizmához hasonlóan pihenés nélküli táncba kényszerítő.

Különösen a teremtő szót, a költészet erejét sűrgeti Bellamy. A teremtő szó úgy áll ellen a számszerűsíthető birodalmának, hogy azt messze megkerülve az *egyedi* felé tör. Az egyediben az egy nem számszerű, az egyedi több mint a részek összege. Érve meggyőző, mikor azt mondja: „egész életünk a különleges és az egyedi jegyében telik, amely előtt vakon áll a statisztika”. Bellamy példái: a szerelem, az otthon, a költészet szeretete azt is elmondja nekünk, az egyéni nem az én szinonimája, amelyet ha féltünk, mintha a legsajátabb tulajdonunkat félténénk. Bizonyos kitüntetett pontokon kívül, mint amilyen a szerelem, amikor a másik mássága a maga tiszta ragyogásában mutatkozik meg, talán nem is értjük, az egyéninek mi lehet az értéke. Ha pusztán az én egy másik megfogalmazásaként tekintünk az egyénire, teher is lehet, mivel mindennapokban annyiféle alkalmazkodásra kényszerít.

Bellamy könyve tehát a *van*-ról beszél. Annál, hogy valami *van*, többet nem mondhatunk. Azonban kimondani nem tudjuk, csak körülötte járni. Ez a *van* nem áll ellentétben a törekénységgel, halandósággal. Egyáltalán nem áll ellentétben semmivel. Ellenállása nem szembenállás. Az egyéniben fénylik fel, de nem tehető tulajdonná. Megélhető és a teremtő nyelv által megérthető. Rend és szabadság.

Lakatos-Fleisz Katalin

2 Andrei Pleșu: *Angyalok*. Kolozsvár, 2006, Koinónia.

LAKATOS-FLEISZ KATALIN (1978) író, kritikus, egyetemi oktató. Kolozsváron él. Legutóbbi kötete: *Önreflexív alakzatok Krúdy Gyula prózájában* (GlobeEdit, 2017).